

literatuře v Čechách. Rovněž však vybízí k hledání nových cest poznání komplexního procesu tvorby, recepce a reprezentace uměleckého díla ve středověku.

JÍŘÍ KNAP

Michael BOROVIČKA, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada.*

Cestovatelství, Paseka,

Praha – Litomyšl 2010

758 s., ISBN 978-80-7432-033-0

Po vydání úvodního tematického svazku „Velkých dějin“ o architektuře přišlo nakladatelství Paseka s dalším dílem věnovaným cestovatelství. Na rozdíl od svého předchůdce je svazek dílem jednoho autora. Jeho celkový záměr se i z tohoto důvodu a při podobném rozsahu knihy jeví jako velmi ambiciózní. Michael Borovička se rozhodl představit v české historiografii poměrně marginální téma, doposud sporadicky zpracované, a to na rozsáhlé chronologické ose. „Osm století českého cestovatelství“ se samo o sobě vyznačuje značnou nevyvážeností, vždyť první „profesionální“ české cestovatele lze vysledovat teprve v 19. a 20. století. V nejnovějších dějinách také tkví těžké těžiště celé syntézy. Naše zpráva se přesto soustředí především na její středověké a částečně renesanční pasáže, které v úvodních třech částech první hlavy zabírají přibližně jednu čtvrtinu celé publikace.

Právě starší období představují v tomto ohledu velké úskalí v podobě výběru protagonistů – opravdových cestovatelů. Autorovi vcelku oprávněně připadalo neúčelné pátrat za každou cenu po etnicitě jednotlivých postav a do celé syntézy zahrnul všechny, kteří k fenoménu cestovatelství v českém prostředí jsou či mohou být počítáni. Důsledně také odlišil klíčový pojem cestovatelství (jímž ostatně nazval celou publikaci) od vágnějšího pojmu cestování. Cestovatelství totiž charakterizuje zejména snaha někoho dalšího informovat o zkušenostech a poznatcích nabytých během cesty, s čímž se úzce pojí i určitá forma literárního svědectví (cestopis, dopisy apod.). Dějiny cestovatelství se tak dostávají na rozhraní (ale tím pádem i na okraj) několika vědních disciplín.

Jako prvního „cestovatele“ z Českých zemí autor uvádí svatého Vojtěcha, jehož cesty jsou na svou dobu poměrně dobře rekonstruovatelné. Převážně hagiografická svědectví o jeho puto-

váních po Evropě jsou však jakýmsi prologem v kapitole nazvané příznačně *Před námi terra incognita*. Zde jsou uvedeny i další cestopisné předobrazy ve středověkých pramenech, jako např. příslušné pasáže v Kosmově kronice, překlady *Milionu* Marka Pola, tzv. Mandevillova cestopisu či případně *Cronica Boemorum* Jana Marignoly. Samostatný oddíl se věnuje fur-lánskému minoritovi Odorikovi z Pordenone († 1333). Navzdory slovům v úvodu autor poněkud kategoricky vyvozuje, že byl rodem Čech, ačkoli je to patrné pouze z pozdního příspěvku na jednom z rukopisů jeho *Itineraria*. Po popisu trasy mnichova dlouhého putování po Evropě a Asii následuje geneze tvorby Odorikova „cestopisu“, zakončená parafrází legendy, jež měla sloužit k jeho svatořečení. Pokud však autor představuje možná nejvýznamnějšího cestovatele středověku, určitým způsobem spjatého s českým prostředím, nečiní tak bohužel na základě poznatků nejnovějšího „odorikovského“ bádání.

Větší pozornost je pochopitelně věnována prvním českým cestovatelům a cestopiscům 15. století, mezi nimiž vynikají zejména poslové krále Jiřího z Poděbrad. Po uvedení do historického kontextu poděbradské doby se ke slovu dostává deník panoše Jaroslava z diplomatické cesty Albrechta Kostky z Postupic k francouzskému králi Ludvíku XI. v roce 1464. Po načrtnutí trasy celého poselstva kniha z deníku cituje zejména pasáž týkající se neúspěšného vyjednávání s francouzskými preláty v Abbeville. Tento úsek má jistě svůj historický význam, avšak v Jaroslavových zápiscích lze nalézt mnohé pasáže, které originálním způsobem charakterizují vnímání cizích zemí českým utrakvistickým šlechticem 15. století. Z tohoto důvodu není úplně přesné tvrzení, že Jaroslav „*přírodu a život lidí, které potkával, téměř nepopisuje*“ (s. 53). Nechybí samozřejmě zpracování dvouleté diplomatické cesty Lva z Rožmitálu (1465–1467), popsané rytířem Václavem Šaškem z Bírškova a měšťanem Gabrielem Tetzelem z Norimberka. Je otázka, zda lze svědectví českého šlechtice pokládat „*za zajímavější a čtivější než Tetzelovy zápisky*“ a z faktografického hlediska za spolehlivější (s. 56) než cestopis norimberského měšťana, jemuž se kniha ostatně téměř vůbec nevěnuje.

Středověké cestování se pochopitelně týkalo i různých forem putování do Svaté země, jímž je věnován samostatný oddíl. V rámci křížáckého hnutí jsou česká vojska ve větším měřítku při-

tomna pouze na druhé a třetí výpravě, kritérium cestovatelství však splňují spíše ti, kteří se do Svaté země vydávali s poutnickou holí. Poutníci raného středověku pocházející z českých zemí (kanovník Asinus, manželka bl. Hroznaty Přibyslava, biskup Menhart) ještě žádná písemná svědectví nezanechali a o jejich cestách víme pouze z nepřímých pramenů. Za první literární plod českého poutnictví lze tedy označit zápisky Martina Křivoústého z cesty do Jeruzaléma roku 1477 se zastávkami v levantském Tripolisu, Damašku a v Jerichu, které poprvé vyšly 1490. Ačkoli se jednalo o utravvistického kněze, účastnil se již zažitého koloběhu poutí, což jeho souvěrci jinak často kritizovali. Tímto kontrastem se kniha bohužel nezabývá, navíc nepovažuje Křivoústého zápisky za první český cestopis, aniž by k tomu byly uvedeny jakékoli důvody. Za prvního českého cestopisce je zde naopak označován člen Jednoty bratrské Martin Kabátník. Jeho návštěva Orientu 1491–1492 se již dobovým schématům vymyká, jelikož tento měšťan z Litomyšle tvořil součást jakési výzvědné skupiny svých souvěrců, jež měla za úkol hledat na Východě doposud nezkažená rezidua prvotní apoštolské církve. Ta sice Kabátník nenašel, své domovíně nicméně poodkryl dosud neznámý Egypt. Středověkou epochu českého poutnictví do Svaté země pak uzavírá dědictví bratří Hasištejnských z Lobkovic, kde autor poukazuje především na rozdílnost obou sourozenců. Humanistické zakotvení mladšího Bohuslava, jenž zážitky ze svého putování vtělil do alegorické básně (*hodoeporicon*), kontrastuje s prozaičtějším vyličením *Putování k Svatému hrobu* staršího Jana. Borovička z tohoto česky psaného cestopisu s velkou výpovědní hodnotou, doposud poněkud přehlíženého, hojně cituje. Ve výčtu slavných českých poutníků pak zcela logicky přechází hluboko do 16. století a zpracovává postavy Oldřicha Prefáta z Vlkanova a Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruží.

Právě tematické členění jednotlivých kapitol v celé knize lze považovat za rozumné. Cestovatelství jako obecný fenomén totiž nelze příliš vměstnat do šablony středověkých či raně novověkých dějin. Spíše se nabízí dělení tematické, poněvadž v těchto starších obdobích bylo důležitějším kritériem účel cesty, nikoli cestování samotné. Na druhou stranu toto dělení poněkud znesnadňuje chronologickou orientaci v publikaci, přičemž mnozí cestovatelé již v pozdním středověku motivy svých výprav kombinovali (poselstvo Lva z Rožmitálu či „vý-

zvědná mise“ Martina Kabátníka), a mohou tak figurovat ve více kategoriích.

Rozsáhlá publikace z pera jediného autora se pochopitelně nemohla vyvarovat některých chyb. Občasné překlepy a záměnu tras poselstev Albrechta Kostky z Postupic a Lva z Rožmitálu na mapce na s. 56 lze pochopitelně přičíst na vrub spíše redakci této knihy. Poněkud závažnější jsou četná zjednodušující tvrzení a kategoričké formulace, jež obsahují zejména úvody do širších historických souvislostí, jako např. že se Vikingové jen výjimečně usazovali na dobytých územích (s. 24) nebo že Turci získali po celkovém krachu klasických křížových výprav volnou cestu do Malé Asie a na Balkán (s. 26). Rovněž jednostranné hodnocení Jana Mandevilly jako belgického (sic!) lékárníka-kompilátora a literárního lupiče (s. 46) značně redukuje dosavadní výsledky dlouhotrvajícího výzkumu jednoho z nejvýznamnějších geografických pojednání středověku. Některá z těchto tvrzení lze vysvětlit přílišnou závislostí středověké části publikace na prvním svazku syntézy Josefa Kunskeho *Čeští cestovatelé* (Praha 1961). Autor zde téměř doslova převzal výčet prvních známých českých poutníků (s. 93–95), ale také dobově podмінěné hodnocení přínosu křížových výprav (s. 91–92). Evropané se sice tehdy do přímého kontaktu s Blízkým východem dostali, ale nebyli to zrovna křižáci, kteří by jim zprostředkovali ideje řeckých učenců od arabských překladatelů. Známý bonmot Jacquesa Le Goffa o meruňce již dávno vyvrátil přehnanou představu o velkém kulturním přenosu na tomto poli. Rovněž poutnictví ve Svaté zemi na konci 15. století nekontrolovali Turci (s. 106), nýbrž ještě egyptští mamlúkové. Stejně tak tamní Arabové v téže době nežili v osmanském područí, do něhož se dostali až po roce 1516. Poněkud zarážející je také autorova práce s původními texty cestopisů, které v mnoha případech (např. deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška) přebírá rovněž z Kunskeho monografie či z knihy Zdeňky Tiché *Jak staří Čechové poznávali svět* (Praha 1986), a nikoli z dostupných relevantních edic.

Globální pojetí nadčasového tématu cestovatelství vede k nutným zjednodušením, přesto se sluší celý vydavatelský i autorský záměr ocenit. Předchozím výčtem nepřesností totiž nelze zpochybnit dobrou vůli pojmut fenomén českého cestovatelství do jednoho celku. Je také velmi jednoduché z čistě mediivistické pozice útočit na nedotaženost středověké části knihy, která

se obsahově i tematicky zaměřuje převážně na novější dějiny. Na druhou stranu se nabízí otázka, zdali by nebylo vhodnější při tvorbě podobné syntézy oslovit více autorů, jako tomu bylo v případě předchozího svazku o architektuře.

JAROSLAV SVÁTEK

Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech, vyd. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, Historický ústav AV ČR, Praha 2009 (= *Mediaevalia historica Bohemica, Supplementum 3*)

549 s., ISSN 0862-979X, ISBN 978-80-7286-153-8

Po předchozích dvou publikacích k problematice dvorů a rezidencí, věnovaných fenoménu dvora v období středověku (2006) a poznání skladby i kultury dvorské společnosti (2008), přichází další svazek, který je publikačním výstupem kolokvia konaného v únoru 2009. Kniha je rozdělena do pěti kapitol: *Dvorský ceremoniál a dvorská hierarchie*, *Dvorské slavnosti, zábava a výdaje*, *Prostor všední a sváteční*, *Elita, vzdělanci a ti druzí a Písemnictví a literatura*.

Sborník otevírá studie Ivana Hlaváčka k funkci dvora jako základní struktury v rovině veřejné správy, výkonné a soudní moci. Konkrétně se zaměřil na možnosti zpracování otázek prosopografické povahy, politických a správně-právních aktivit či hospodářské a politické kultury. Dvorskému ceremoniálu byla věnována pozornost v dobovém kontextu (Dana Dvořáčková-Malá), v díle Hinkmara z Remeše (Lenka Blechová), v korunovačním obřadu pozdně středověkých Čech (Václav Žůrek) nebo v přijímání lén a lenních přísah na dvoře olomouckých biskupů (Dalibor Janiš). Říšskou ceremonii smíření z roku 1372 na příkladě záznamu Jeana Froissarta nastínila Jana Fantysová-Matějková. Jan Zelenka se zabýval spory o přednost v hierarchii císařského dvora v období vrcholného středověku, Michel Margue přiblížil rituál tzv. ptačích přísah (*Vogelgelübde*) jako prostředek politické komunikace.

Dvorské slavnosti byly představeny na příkladě uherského královského dvora (Daniela Dvořáková) a ve Vratislavi za pobytů českých králů v pozdním středověku (Mlada Holá). Jakub Razim rekonstruoval na základě tyrol-

ských knih počtů všední a sváteční život na dvoře korutanských vévodů ve 13. a 14. století. Unikátně dochovaný pramen účetní povahy v kombinaci s prameny literární povahy totiž umožňuje nastínit podrobný obraz dvorských slavností a turnajů korutanských vévodů až do takových detailů, jaké představují doložená jména a finanční odměny zúčastněných profesionálních dvorských bavičů. Namísto neschopného a tyranského vladaře bez náležité panovnické reprezentace, jak ho líčí Zbraslavská kronika, ukazují tyrolské účty Jindřicha a jeho bratry jako mecenáše a vyznavače rytířské kultury. Pouze důkladné zpracování v české historiografii málo známých a využívaných pramenů korutanské a tyrolské proveniencí totiž může vést ke kritickému a komplexnímu zhodnocení Jindřichovy osobnosti.

Jeden z nejběžnějších způsobů zábavy na panovnických dvorech nejen při dvorských slavnostech představoval lov, jehož roli se na dvorech slezských knížat pokusil objasnit Martin Čapský. Společenskou funkci vybraných stolních her na panovnickém a šlechtických dvorech v pozdně středověké Anglii nastínil Robert Bubczyk, všední den na dvoře hlohovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského pak popsal Petr Kozák. Pro města často ubytování panovníka a jeho dvorského doprovodu představovalo nemalé náklady, na druhou stranu návštěva zeměpána poskytovala jednotlivým městům nejen možnost okázalé sebereprezentace, ale i zisk nových nebo potvrzení starých městských privilegií za služby a finanční částky poskytnuté panovníkovi. Na tyto ekonomické aspekty dvorské problematiky upozornila na příkladě holdovací cesty Ladislava Pohrobka do Horní Lužice roku 1454 i Lenka Bobková. Výdaje dvora Vladislava Jagellonského mezi lety 1471 až 1490 shromáždil Pavel Trnka, Miloslav Polívka se na základě úředních knih města Norimberku, dochovaných ze 14. a 15. století, zaměřil na dary tohoto říšského města panovníkům Ruprechtovi Falckému, Zikmundovi Lucemburskému a Albrechtovi Habsburskému. Ukazuje se, že právě průzkumy v bohatých a doposud ne zcela vytěžených archivních fondech slezských nebo říšských měst, která byla panovníkem a jeho dvorským doprovodem navštěvována, může přinést řadu důležitých informací k objasnění organizačního a materiálního zajištění cestujícího dvora a jeho vnější reprezentace.